

ЈЕДАН СЛУЧАЈ ОГРАНИЧЕЊА ПРАВА НА ВРАЋАЊЕ ИМОВИНЕ ИЛИ ОБЕШТЕЋЕЊЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ПРАВУ: ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ КОЈИ НИКАДА НИЈЕ ЗАВРШЕН**

Сажетак

Република Србија је 2011. године донела Закон о враћању одузете имовине и обештећењу. Предмет истраживања у овом раду представља историјско-правна, упоредно-правна, нормативна и анализа примене у српској судској пракси члана 5. става 3. тачке 3. овог закона, којим је прописано да „право на враћање имовине или обештећење нема лице које је било припадник окупационих снага које су деловале на територији Републике Србије, за време Другог светског рата, као ни његови наследници“. У том смислу, акценат је стављен на права на враћање одузете имовине и обештећење припадника немачке, а у мањој мери и мађарске народности. Циљ анализе састоји се у покушају да се утврди да ли је овакво ограничење оправдано и да ли доприноси интенцији коју је законодавац имао приликом доношења српског реституционог закона, а која подразумева исправљање историјских неправди и правично обештећење лица која су након Другог светског рата лишена имовине без своје жеље и без (правичне) надокнаде.

С тим у вези, у првом делу рада, истражују се историјско-правне околности, тј. демографска структура немачке мањине на простору Југославије, процене о обиму имовине коју

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду. Електронска адреса аутора: milos.stankovic@ius.bg.ac.rs.

** Рад је настао као ауторов прилог пројекту „Савремени проблеми правног система Србије“ за 2023. годину, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Београду.

је она поседовала и која јој је одузета, њено држање према српском становништву уочи и за време Другог светског рата и судбина Немаца на овим просторима по окончању ратних дејстава. Поред тога, указује се на један број најважнијих послератних југословенских прописа захваљујући којима су фолксдојчери лишени имовине и сходно којима им је одузимано наше држављанство.

У другом делу рада критички се анализира одредба чл. 5. ст. 3. тач. 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, па се износи правна аргументација о њеној несагласности са основним правно-цивилизацијским достигнућима и упоредно-правним решењима. Апострофира се да је законодавац пропустио да направи разлику између припадника окупационих снага спрам два релевантна критеријума: тренутку када су стекли имовину и начина на који су стекли имовину која би била предмет реституције.

У трећем делу рада истражује се судска пракса Уставног суда Србије и Управног суда, поступање Агенције за реституцију и анализира се Закон о рехабилитацији. На основу тога указује се ко се сматра припадником окупационих снага и закључује се да је у том смислу, супротно становишту Агенције за реституцију, потребно ослањање и на Закон о рехабилитацији и судску праксу.

Аутор закључује да је забрана реституције припадницима окупационих снага и њиховим потомцима идеолошке а не правне природе и да не постоји правни аргумент за рефлектовање историјске и кривичноправне одговорности на уживање законито стечених имовинских права. Нажалост, ни Агенција за реституцију не доприноси својом праксом ублажавању овог проблема, јер селективно поступа по одлукама Управног суда, као што селективно примењује Закон о рехабилитацији.

Кључне речи: Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, реституција, Агенција за реституцију, припадници окупационих снага, фолксдојчери, рехабилитација, Закон о рехабилитацији.

1. ПРОШЛОСТ: ИСТОРИЈСКО-ПРАВНЕ ОКОЛНОСТИ

Популациона политика Хабзбуршке монархије, а потом и Аустроугарске, заснивала се и на насељавању припадника немачке и мађарске народности на простор Војводине. Константно и организовано досељавање Немаца у ове крајеве започело је још у 17. веку, а најмасовније је било између 1763. и 1773. године, када је, према неким проценама, у Банат пресељено око 40 000 Немаца из јужне Немачке (тзв. Дунавске Швабе). Насељеници у данашњој северној Србији уживали су најразличитије погодности - додељивано им је најплодније земљиште, добијали су материјалну помоћ, а сељаштво је било ослобођено феудалних намета.¹

На попису спроведеном у Краљевини СХС 1921. године евидентирано је око 578 000 Немаца (тј. фолксдојчера), док их је на попису спроведеном 1931. године било око 500 000 (око 3,5% у целој држави), што је број припадника немачке националне мањине који се процењује и за 1941. годину. При томе, били су власници око 31% најплоднијег земљишта у Војводини, а у целој Краљевини Југославији сопственици око 47% индустријских постројења. Имали су удео у отприлике 31% банкарског сектора и 40% занатске производње.²

У друштвеном животу међуратног периода на простору Краљевине Југославије значајну улогу имао је Швапско-Немачки културни савез (Schwäbisch-Deutschen Kulturbund). Иако формално основано ради очувања и ширења немачке културе, врло брзо се показало да се суштински радило о удружењу које је уз подршку Берлина ширило национал-социјалистичке идеје. Захваљујући чињеници да је окупљао око 95% свих Немаца у предратној Југославији, те да су се временом све немачке организације ставиле под управу Културбунда, ово тело је имало широко поље деловања – од просветног система у немачким мањинским школама, преко привреде, до организовања политичких

¹ Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, *Izazovi evropskih integracija*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, br. 14/2011, str. 10; Vladimir Todorović, „Eksproprijacije, devastacije, nacionalizacije, restitucije u Srbiji 20-tog veka“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2006, str. 690.

² Slobodan Maričić, *Folksdojčeri u Jugoslaviji*, Connect & Media Marketing International, Beograd 1995, str. 13-16; Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Vol. 63, No. 1, 2011, str. 127; Branko Pavlica, *Jugoslavija i SR Nemačka 1951-1984*, Naš glas, Smederevo, 1989, str. 42.

скупова на којима су афирмисане фашистичке идеје и пружана подршка Хитлеровој политици.³

Одмах по нападу на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године, припадници немачке мањине у нашој држави активно су пружили подршку војним и политичким циљевима Трећег Рајха. Процењује се да је око 95 000 Немаца приступило немачким, мађарским и усташким војним јединицама, од чега је велика већина непосредно учествовала у борбеним дејствима *Wermacht-a*, *Wafen-SS*, *Hilfspolizei*, 7. дивизије Принц Еуген и „Немачке омладине“. За узврат, Немачка им је додељивала различите привилегије, па и пријем у немачко држављанство. Ово је било омогућено Хитлеровим наредбама од 19.5.1943. и 17.7.1943. године за фолксдојчере на простору Баната, Бачке, Барање и НДХ, који су били припадници снага *Wermachta*, *Wafen-SS* и организације *Todt*. Један део Немаца стекао је право и на добијање мађарског држављанства, након што је у децембру 1941. године мађарски парламент донео Закон о поновном присаједињењу Јужних земаља круни Светог Стефана, чиме је Мађарска једнострано дерогирала важеће Тријанонског уговора о миру са Краљевином СХС. Како је мобилизација југословенских Немаца у немачке оружане снаге и њихова дереликција југословенског држављанства била у супротности са међународним правом, Димитријевић запажа да се већ у то време могло очекивати да ће овакви поступци фолксдојчера по окончању рата бити третирани као „колективни чин издаје и нелојалности према држави чији су држављани били“, те „да ће то угрозити целу немачку мањину на простору предратне Југославије.“⁴

Расељавање припадника немачке мањине са простора Краљевине Југославије започело је, у складу са Хитлеровом политиком прекомпоновања етничке структуре у Европи и на границама Трећег Рајха, већ током 1941. године, када је око 3000 фолксдојчера из Србије пресељено у Пољску. Развој ратних догађаја условио је нови велики талас исељавања у јесен 1944. године, када је на простор Немачке расељено 60 000 -70 000 припадника немачке мањине из Бачке и око 65 000 њих из Баната. Тачан број Немаца који су се од октобра 1944. године па до

³ Slobodan Maričić, нав. дело, str. 37. О организацији и раду Културбунда у Бачкој детаљно видети у Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1974, str. 25-82.

⁴ Видети Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, нав. дело, стр. 118 и 171-218; Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, str. 129-131 са упућивањима.

завршетка рата нашли на територије којима су управљали партизани и Црвена армија никада није прецизно утврђен.⁵

Након завршетка Другог светског рата, судбина преживелих југословенских Немаца била је различита. На основу совјетских репарационих захтева, око 30 000 фолксдојчера одведено је на присилни рад у Совјетски Савез. Иако је било предвиђено да буду враћени у Југославију током 1949. године, они су расељени на територији ДР Немачке, јер је наша држава одбила да их прими. Са друге стране, око 110 000 Немаца било је одведено у логоре на територији Војводине.⁶ На простору целе Југославије је од 1944. до 1948. године кроз око 80 сабирних логора прошло близу 300 000 Немаца, и то како ратних заробљеника, тако и цивила. Они међу њима, који су се налазили под истрагом или су били осуђени, упућивани су у затворске установе. Према неким проценама, по завршетку Другог светског рата, на простору Југославије остало је свега 200 000 припадника немачке мањине, дакле око 50% њих у односу на период пре почетка рата.⁷ Већ током 1949. године извршена је репатријација око 75 000 немачких ратних заробљеника, а још хиљаду Немаца је амнестирано и репатрирано 1951. године. Најзад, почевши од 1952. године, Југославија је уз отпуст из југословенског држављанства прихватила слободно иселјавање припадника немачке националне мањине у СР Немачку.⁸

У периоду 1945-1958 године у новој Југославији је донето више од 40 одлука, уредби и закона које су имале за циљ превођење у државно власништво приватне својине физичких и правних лица.⁹ У складу са предметом истраживања у овом раду, биће наведене само неке од њих, као и правне последице до којих су довеле у односу на припаднике пре свега немачке и делимично мађарске националности у Војводини.

⁵ Видети Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, нав. дело, стр. 331; Slobodan Maričić, *Folksdojčeri u Jugoslaviji*, нав. дело, стр. 91; Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, стр. 132-133 са упућивањима.

⁶ Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, стр. 133 i 137 fn. 42; Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, *Izazovi evropskih integracija*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, br. 14/2011. стр. 10.

⁷ Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, нав. дело, стр. 332; Slobodan Maričić, *Folksdojčeri u Jugoslaviji*, нав. дело, стр. 83-100, 108.

⁸ Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, нав. дело, стр. 10; Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, стр. 137 са упућивањима.

⁹ Списак наведених прописа и њихова садржина доступни су на сајту Агенције за реституцију, <https://www.restitucija.gov.rs/propisi-o-oduzetoj-imovini.php>.

Одлуком АВНОЈ-а од 21.11.1944. године прешла је у државну својину „сва имовина Немачког Рајха и његових држављана која се налазила на територији Југославије, сва имовина лица немачке народности, изузев Немаца који су се борили у редовима Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије или су били поданици неутралних држава а нису се држали непријатељски за време окупације и сва имовина ратних злочинаца и њихових помагача, без обзира на њихово држављанство, и без обзира на држављанство, имовина сваког лица које је пресудом грађанских или војних судова осуђено на губитак имовине у корист државе.“ Ово се односило и на имовину југословенских држављана независно од тога где се она налазила.¹⁰

Наведене одредбе из Одлуке АВНОЈ-а суштински су потврђене и допуњене чланом 1. Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином отсутних лица.¹¹ Новине у овом пропису су се, са једне стране, односиле на круг лица чија је имовина прешла у својину ФНРЈ и постала „општенародна имовина“, како је то формулисано овим законом. То су била: „сва лица немачке народности без обзира на држављанство“, а „под овима се, нарочито разумеју сва она лица која су се за време окупације изјаснила да су немачке народности, без обзира да ли су пре рата иступила као таква, или су сматрана за асимилиране Хрвате, Словенце или Србе“. Дакле, уз одређена наведена одступања, сама чињеница да се неко лице изјаснило да је немачке народности, независно од његовог држављанства, представљала је законски основ да му се одузме имовина. Из овог разлога, многи аутори закључују да је наведено законско решење практично „без преседана у нашој правној историји“.¹²

Са друге стране, у односу на одлуку АВНОЈ-а, проширен је круг лица немачке народности која нису потпадала под удар ове санкције. Радило се о онима који „су радили активно у Народно-ослободилачком покрету, лица која су пре рата била асимилирана као Хрвати, Словенци или Срби, а за време рата нису приступила Културбунду нити су иступала као чланови немачке народносне групе, лица која су под окупацијом одбила да се на захтев окупаторских власти изјасне за

¹⁰ Чл. 1. Одлуке о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином присутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, *Службени лист ДФЈ*, бр. 2/45.

¹¹ Закон о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином отсутних лица, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 63/46, 74/46 и 105/46.

¹² Ranko Jakovljević, „Konfiskacija i nacionalizacija kao elementi socijalističkog pravnog poretka“, *Pravni život*, Udruženje pravника Srbije, Beograd, vol. 51, br. 10, 2002, str. 350.

припаднике немачке народносне групе и лица која су пре рата или до краја непријатељске окупације њиховог пребивалишта ступила у мешовите бракове с лицима једне од јужнословенских народности или са лицима јеврејске, словачке, русинске, мађарске, румунске или које друге признате народности под условом да се својим држањем под окупацијом нису огрешила према ослободилачкој борби народа Југославије и била помагачи окупатора.“

Иако се у литератури истиче да се наведеним прецизирањима ишло ка томе да се спречи „почетно, фронтално, и безрезервно, одузимање грађанских права и имовине од свих лица немачке припадности, подозривост и реваншизам према тој националној групи били су такви да је „највише злоупотреба настало приликом запоседања те имовине јер је она третирана као фашистичка, односно непријатељска, и према њој је поступано без потребних обзира“. Тако, у највећем броју случајева није се испитивало и утврђивало да ли су заиста конфисковати немачке националности већ се ова околност ценила према презимену дотичног лица, при чему у многим случајевима то уопште нису била немачка него мађарска, чешка или друга презимена, нису се узимали у обзир прописани изузеци за та лица, итд.¹³ Са друге стране, у револуционарним условима се није превише водило рачуна о личним карактеристикама, одговорности и стварном ратном доприносу сваког појединачног Немца.¹⁴

Најзад, Законом о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше Југословенске војске, који неће да се врате у отаџбину, припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство, као и лицима одбеглим после ослобођења¹⁵ већ у члану 1. био је предвиђен читав круг лица која по самом закону губе држављанство ФНРЈ, а у која су убројани, између осталог и „сви припадници разних противнародних политичких организација и војничких формација које су биле у служби окупатора (т.зв. Југословенске војске у отаџбини, четника, усташа, Српске државне страже, домобрана итд.) који су се са територије Југославије повукли заједно с

¹³ Vladimir Todorović, „Eksproprijacije, devastacije, nacionalizacije, restitucije u Srbiji 20-tog veka“, нав. дело, стр. 705.

¹⁴ Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, стр. 129-131 са упућивањима.

¹⁵ Закон о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше Југословенске војске, који неће да се врате у отаџбину, припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство, као и лицима одбеглим после ослобођења, *Службени лист ДФЈ*, бр. 64/45, и *Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/46.

непријатељем, са којим су се до границе заједно борили против Југословенске армије и наших савезника, и који се сада налазе у иностранству, као и остали припадници тих формација, који су земљу раније напустили.“ Ово је важно напоменути јер је губитак држављанства наведених лица аутоматски доводио до конфискације њихове имовине.¹⁶

Иако званични подаци о обиму одузете имовине мерама конфискације¹⁷ и национализације¹⁸ никада нису званично презентовани, у науци су ипак извршене одређене процене у том смислу. Тако се наводи да је у целој Југославији површина земљишног фонда који је настао на основу аграрне реформе и колонизације од 1945. до 1947. године износила 1 647 305 хектара, од чега је 637 939 хектара на око 100 000 поседа одузето фолксдојчерима. Дакле, највећи део земљишног фонда проистекло из аграрне реформе и колонизације чинили су некадашњи немачки поседи (између 38,3% и 38,73%). То земљиште је одузимао од приватних власника без њихове воље и без икакве надокнаде и новчаног обештећења од стране државе. Највише је одузетих поседа и по броју и по површини учињено на територији Србије, тј. Војводине, односно 91 352 земљишна и шумска поседа површине 732 429 хектара, од чега 68 036 немачких поседа површине 389 499 хектара, тј. око 53%. У односу одузетих поседа Немцима према укупно одузетој имовини, у Србији су они чинили више од половине, а у Хрватској и Словенији више од трећине одузетог земљишта.¹⁹

¹⁶ Чл. 1. ст. 2. и чл. 2. ст. 1. Закона о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше Југословенске војске, који неће да се врате у отаџбину, припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство, као и лицима одбеглим после ослобођења.

¹⁷ Конфискација представља правну санкцију којом се једном лицу, без надокнаде, одузима право својине над једном или више ствари у корист државе. Резултати пописа индустрије из 1945. године показали су да се у државном власништву већ тада налазила готово цела трговина на велико, највећи део банкарског сектора, око 82% индустријских постројења, од чега је 55% било одузето конфискацијом, а 27% секвестрацијом. Секвестрација је мера обезбеђења која подразумева привремено одузимање и управљање на делу или целокупној имовини једног лица ако постоји претпоставка да ће против власника овакве имовине бити изречена санкција конфискације - Ђурђе Нинковић, „Denacionalizacija i svojinska zaštita“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 218-219; Vladimir Todorović, „Eksproprijacije, devastacije, nacionalizacije, restitucije u Srbiji 20-tog veka“, нав. дело, str. 704.

¹⁸ Национализација подразумева принудно претварање приватне у државну својину над покретним или непокретним стварима, али уз одређивање надокнаде за ранијег власника. Са друге стране, експропријација је на општем интересу засновано принудно одузимање предмета који се налазе у приватној својини, уз исплату правичне накнаде власнику - Ђурђе Нинковић, „Denacionalizacija i svojinska zaštita“, нав. дело, str. 219-220.

¹⁹ Nikola Gačević, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Matica srpska, Novi Sad, 1984. str. 361-366. Владимир Тодоровић, „Реституција имовине Црквама и верским

Могло би се рећи да послератна Југославија не само што је прихватила савезнички концепт о колективној кривици немачког народа за оно што се дешавало током Другог светског рата, а који је усвојен на конференцији о репарацијама у Паризу 1945. године, већ и да је „на реваншистички начин и без потребних обзира ограничила људска права великом броју „неподобних лица“.²⁰

2. САДАШЊОСТ: ЗАКОН О ВРАЋАЊУ ОДУЗЕТЕ ИМОВИНЕ И ОБЕШТЕЋЕЊУ

У Републици Србији је тек 2011. године донет Закон о враћању одузете имовине и обештећењу,²¹ којим су уређени „услови, начин и поступак враћања одузете имовине и обештећења за одузету имовину, која је на територији Републике Србије применом прописа о аграрној реформи, национализацији, секвестрацији, као и других прописа, на основу аката о подржављењу, после 9. марта 1945. године одузета од физичких и одређених правних лица и пренесена у општенародну, државну, друштвену или задружну својину,²² као и враћање имовине чије је одузимање на простору данашње Републике Србије наступило као последица холокауста“.²³ Циљ овог закона, често неформално називаног и Законом о реституцији, јесте исправљање историјских неправди које су наступиле као последица револуционарне промене власти, те успостављање имовинског стања какво је постојало пре одузимања имовине, односно, натурално или новчано обештећење некадашњих власника, којима је имовина одузимања независно од њихове воље и

заједницама у Републици Србији“, у зборнику: *Правни положај црква и вјерских заједница у Црној Гори данас* (приредио Богољуб Шијаковић), Бона фидес, Никшић, 2009, стр. 214-215. Наведено према: Predrag Vasić i Vladimir Todorović, „Mala“ i „velika“ restitucija u Republici Srbiji“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 11/2009, str. 767-788; Ranko Jakovljević, „Konfiskacija i nacionalizacija kao elementi socijalističkog pravnog poretka“, нав. дело, str. 350.

²⁰ Duško Dimitrijević, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, нав. дело, str. 142.

²¹ Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014, 88/2015 - Одлука УС РС, 95/2018 и 153/2020.

²² Денационализација подразумева враћање имовине приватним власницима у натуралном облику или у виду новчаног обештећења ако им је она претходно одузета прописима о аграрној реформи и колонизацији, конфискацији и секвестрацији, национализацији или експропријацији. – Darinka Đuran, „Restitucija i denacionalizacija – Nacrt Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju“, *Pravni informator*, br. 9/2011, str. 12.

²³ Чл. 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014, 88/2015 - Одлука УС РС, 95/2018 и 153/2020.

често без икакве или бар без правичне надокнаде.²⁴ Међутим, данас се поставља питање да ли је овај циљ остварен равноправно, према свима, или су приликом доношења и примене овог закона пресудиле идеолошке предрасуде и историјски реваншизам?

Чланом 5. став 3. тачка 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу прописано је да „право на враћање имовине или обештећење нема лице које је било припадник окупационих снага које су деловале на територији Републике Србије, за време Другог светског рата, као ни његови наследници.“

У литератури се и пре доношења Закона о враћању одузете имовине и обештећењу истицало да би лицима немачке народности и њиховим потомцима требало вратити одузету имовину, независно од тога да ли имају српско држављанство. Аргументи за овакав став пронађени су, пре свега, у чињеници да је оваква имовина неправедно одузета, а да право својине не застарева.²⁵ Право својине представља једно од основних људских права, те се по мерилима школе природног права сврстава у ред права која припадају свим људима у свим временима. Стога су његова заштита и несметано уживање у темељу организације савремених демократских друштава.²⁶

Одмах по усвајању нашег реституционог закона истицани су и други слични разлози којима је правдана могућност враћања одузете имовине или обештећења фолксдојчерима. Пошло се од тога да свако ко је имовину стекао на законит и савестан начин и савесно је уживао,

²⁴ Иако реституција представља „један од облика приватизације државне имовине“, у литератури је указано на начелне разлике које постоје између реституције и приватизације. С једне стране, реституција се спроводи без икакве накнаде у корист државе, држава је дужник по основу враћања одузете имовине или по основу обештећења, а поверилац је оно лице од кога је држава својевремено одузела неку имовину. С друге стране, приватизација је увек праћена исплатом одређене цене држави, код ње је држава поверилац а дужник је онај ко највише понуди за прелазак државне имовине у руке приватног лица - Darinka Đuran, „Restitucija i denacionalizacija – Nacrt Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju“, нав. дело, str. 12-14.

²⁵ Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, нав. дело, str. 11; За супротно решење, које је на крају постало и део законског текста, залагао се Милан Париводић. Видети: Milan Parivodić, „Prikaz Nacrta zakona o denacionalizaciji i građevinskom zemljištu“, *Izazovi evropskih integracija*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, br. 14/2011, str. 27; До 30. марта 2014. године, када је истекао рок за подношење реституционих захтева, око 4000 углавном аустријских и немачких држављана поднело је захтеве за враћање одузете имовине и обештећење. Према подацима из 2022. године, Немцима је враћено око 2% тражене имовине, превасходно пољопривредног земљишта, тј. око 2000 хектара обрадиве површине. Đoko Kesić, *Podunavske Švabe – Samo Srbija vraća imovinu folksdojcerima*, <https://www.ekspres.net/vesti/samo-srbija-vraca-imovinu-folksdojcerima-7-2-2022,1/12/2023>.

²⁶ Đurđe Ninković, „Denacionalizacija i svojinska zaštita“, нав. дело, str. 217.

мора имати право на реституцију у складу са основном интенцијом овог закона. На трагу оваквог резоновања, забрана повраћаја и обештећења би требало да погађа само она лица која су имовину стекла на незаконит или несавестан начин. Овакво гледиште има упориште и у чл. 58. Устава Републике Србије,²⁷ у коме је као принцип зајемчено мирно уживање својине и других имовинских права, а од чега изузеци морају да буду предвиђени законом и у јавном интересу.²⁸ Такође, да би реституција била недискриминаторна и да би, у крајњој линији, могла да оствари своју сврху, аргументовано је да би се требало придржавати „принципа једнаког третмана свих титулара права, тако да сви ранији власници буду у једнакој позицији према својој имовини.“²⁹

Најзад, могло би се рећи и да се прокламовани циљ који се желео остварити Одлуком АВНОЈ-а о прелазу у државну својину непријатељске имовине, а којом је постављен темељ одузимању имовине припадницима окупационих снага, састојао у томе да се њеним искоришћавањем најпре што ефикасније обезбеди победа у народно-ослободилачком рату, а да се потом омогући брза обнова и изградња Југославије.³⁰ Ови циљеви су одавно остварени, па и са овог становишта нема сврхе да правне последице успостављене још наведеном одлуком АВНОЈ-а и каснијим законима опстану.

Решење нашег законодавства може се критиковати и на основу упоредно-правне анализе. Одредбу којом би се припадницима окупационих снага и њиховим потомцима изричито ограничила права по основу реституције не садрже ни Закон о денационализацији Словеније,³¹ ни хрватски Закон о накнади за имовину одузету за вријеме југославенске комунистичке владавине,³² ни Закон о денационализацији

²⁷ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

²⁸ Стефан Стојков, *Закон о враћању одузете имовине и обештећењу: Часно живети, никома не наудити и свакоме своје дати*, <https://zakonik.blogspot.com/search?q=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD+%D0%BE+%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%9B%D0%B0%D1%9A%D1%83+%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B5+%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5+%D0%B8+%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%9B%D0%B5%D1%9A%D1%83>, 1/12/2023.

²⁹ Predrag Vasić, „Povračaj oduzete crkvene imovine – Sa posebnim osvrtom na imovinu Srpske pravoslavne crkve“, *Pravni život*, Udruženje pravника Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 305.

³⁰ Чл. 5. Одлуке о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле.

³¹ *Zakon o denacionalizaciji Slovenije*, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 27/1991, br. 56/1992, 13/1993, 31/1993, 24/1995, 23/1997, 65/1998, 76/1998. Овај и закони других држава региона коришћени у раду доступни су на вебсајту Агенције за реституцију Републике Србије, <https://www.restitucija.gov.rs/uporedno-zakonodavstvo.php>.

³² *Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine*, *Narodne*

Републике Македоније,³³ нити црногорски Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу.³⁴

Ако је одузимање имовине вршено на исти начин и на основу истих прописа на простору целе Југославије, како онда објаснити чињеницу да од свих држава насталих њеним распадом Србија садржи најрестриктивнију норму посвећену припадницима окупационих снага и њиховим потомцима?

Ипак, основни проблем у вези са ограничењем права на реституцију које је предвиђено чл. 5. ст. 3. тач. 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу огледа се у пропусту законодавца да узме у обзир све чињеничне и правне околности на основу којих су припадници окупационих снага стекли имовину која им је послератним прописима одузета. С тим у вези, није учињен ни покушај да се разграниче и утврде бар два релевантна питања на које би одговори могли да направе разлику и међу самим припадницима окупационих снага који су деловали на простору Србије за време Другог светског рата, а тиме и међу њиховим потомцима који би полагали право на реституцију. Такво нијансирање је могло да учини решење из чл. 5. ст. 3. тач. 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу потпуно утемељеним и далеко правичнијим, уместо што је њиме, без опредељивања ближих критеријума, цела једна категорија лица лишена права на враћање одузете имовине и обештећење.

Прво релевантно питање које је требало узети у обзир и на основу њега формулисати право на реституцију припадника окупационих снага који су деловали на простору Србије и њихових потомака јесте оно које би се односило на тренутак када су ова лица стекла права која

novine, br. 92/96, 92/99(ispr.), 80/02 i 81/02(ispr.), Odluka USRH, br. U-I-673/1996 i dr. u *Narodne novine*, br. 39/99, 42/99(ispr.), 43/00, 131/00, 27/01, 34/01(ispr.), 65/01 i 118/01.

³³ Закон о денационализацији Републике Македоније, *Службени весник Републике Македоније*, бр. 43/2000 од 30. маја. 2000. године. Изузев у С. Македонији, реституцијски закони у региону допуштају лицима немачке народности, независно од држављанства које поседују и евентуалног статуса странаца који данас имају они или њихови наследници, да остварују права по основу повраћаја одузете имовине и обештећењу - Vladimir Todorović, „Osvrt na restitucijsko zakonodavstvo bivših jugoslovenskih republika“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 208. Не само да се може бранити став „да је имовина одузимана власницима без обзира на држављанство, па је сада треба вратити власницима независно од њиховог садашњег држављанства“, већ је на основу Одлуке АВНОЈ-а и Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине очигледно да је имовина одузимана управо због држављанства, па и народности, посебно Немцима - Đurđe Ninković, „Denacionalizacija i svoјinska zaštita“, нав. дело, str. 225.

³⁴ Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу, *Сл. лист РЦГ*, бр. 21/04 од 31.03.2004, 49/07 од 10.08.2007, 60/07 од 09.10.2007, и *Сл. Лист Црне Горе*, бр. 12/07 од 14.12.2007.

су им одузета. Другим речима, прва релевантна околност зависи од тога да ли је једно лице стекло имовину пре окупације или после окупације Краљевине Југославије. У првој хипотези, која би обухватала све случајеве у којима је припадник окупационих снага законито стекао имовину пре окупације наше земље, а потом приступио окупационим снагама, не постоји никакво оправдање да се овим лицима и њиховим потомцима не омогући право на враћање одузете имовине и обештећење. Чињеница да је неко, ко је као припадник окупационих снага потом чак чинио и злочине над српским становништвом или другим народима, не би смела да буде од утицаја на његова пуноважно стечена имовинска права пре рата. Дакле, једно је питање одговорности припадника окупационих снага за злочине које су чинили за време Другог светског рата, независно од тога да ли се радило о протеривању, мучењима или убијању. За то, поред историјске, они као појединци и некадашњи припадници таквих формација треба да снесу индивидуалну кривичну одговорност. Међутим, сасвим је друго питање оно које се односи на имовину чији су они били законити власници и пре окупације, а која им је одузета у револуционарно-осветничком заносу, као уосталом, и припадницима других народа.³⁵ Једна неправда није се смела исправљати другом неправдом, тим пре што су многи припадници немачке и мађарске народности који су учинили ратне злочине за то били и осуђени. Најзад, многи припадници мађарских или немачких окупационих снага нису добровољно, већ у страху и без објективне могућности на избор извршавали своју војну обавезу и при томе нису чинили злочине, па им се не може наметати колективна одговорност.³⁶ Сама по себи, чињеница да је неко лице било припадник окупационих снага, макар и у најкраћем периоду (примера ради, у санитарским јединицама), није смела да има икакве везе са имовином коју је оно или неко од његових предака стекао можда још крајем 19. или почетком 20. века, а свакако пре почетка ратних дејстава.

Другу могућу хипотезу, у којој је припадник окупационих снага стекао имовину након што је Краљевина Југославија окупирана, требало је „пропустити кроз филтер“ још једног релевантног питања

³⁵ Стефан Стојков, *Закон о враћању одузете имовине и обештећењу: Часно живети, никоме не наудити и свакоме своје дати*, [³⁶ Исто.](https://zakonik.blogspot.com/search?q=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD+%D0%BE+%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%9B%D0%B0%D1%9A%D1%83+%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B5+%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5+%D0%B8+%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%9B%D0%B5%D1%9A%D1%83, 1/12/2023.</p></div><div data-bbox=)

о коме српски законодавац није водио рачуна: како је и на који начин та имовина стечена?

Одмах по окупацији Краљевине Југославије окупационе власти су ишле за тим да се доношењем и спровођењем правних и ванправних мера анулирају резултати међуратне аграрне реформе и насилно промени својинска структура на земљишту, нарочито у мултиетничким срединама. То је у првом реду подразумевало протеривање и развлашћивање добровољаца и оптаната насељених после 1918. године у Војводини и на Косову и Метохији.³⁷

С тим у вези, нема сумње да је било појединаца који су искористили слом Краљевине Југославије и братоубилачки рат који је беснео у Србији да би се обогатили. Немачке окупационе власти су Јевреје након хапшења депортовале из Србије у концентрационе логоре широм Европе, а њихову имовину плениле. Иста судбина задесила је и имовину Јевреја који су страдали у холокаусту. Њу су потом куповали припадници немачке националне мањине и припадници српског колаборационистичког апарата. Влада Милана Недића је 1942. године чак донела и Уредбу којом је било прописано да се заплена јеврејска имовина сматра поклоњеном Србима.³⁸

Велики број људи стицао је имовину за време Другог светског рата и на друге незаконите и неморалне начине. У Банату, као немачкој окупационој зони, Савет комесара банатских Немаца је већ 19. јуна 1941. године донео Уредбу о делимичном укидању мера извршених на основу Закона о аграрној реформи.³⁹ Параграфом 4 Уредбе су „експропријације непокретнине румунских држављана немачке, румунске и мађарске народности извршене на основу прописа о аграрној реформи“ проглашене за неважеће, исто као и сви преноси права својине и оптерећења учињена поводом ових непокретности. Смисао овог прописа састојао се у „легализацији“ отимања имовине, пре свега Србима (свега у 2 или 3 случаја Хрватима), а „купци“ су у 85% случајева били Немци, у 14% Мађари и Словаци, а у 1% случајева Румуни и Хрвати.⁴⁰

³⁷ Појмовник реституције, <https://www.restitucija.gov.rs/pojmovnik-restitucije.php>, 1/12/2023; О овим мерама и о аграрној реформи у Југославији у међуратном периоду видети: Vladimir Todorović, „Eksproprijacije, devastacije, nacionalizacije, restitucije u Srbiji 20-tog veka“, нав. дело, стр. 691-695.

³⁸ Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, нав. дело, стр. 10; Predrag Vasić i Vladimir Todorović, „Mala“ i „velika“ restitucija u Republici Srbiji“, нав. дело, стр. 773.

³⁹ Уредба о делимичном укидању мера извршених на основу Закона о аграрној реформи, *Службене новине*, бр. 82/1941.

⁴⁰ Nikola Gačeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, нав. дело, стр. 36-37.

Поступак се, у најкраћем, састојао у томе што би лице немачке народности заинтересовано за куповину земље подносило захтев општинској управи, која је без провере издавала уверење да власник није сам обрађивао земљу у 1940/1941 економској години. Молба би са уверењем била достављана аграрном одељењу Округног начелства у Петровграду, које је прибављало мишљење Сепе Цвирнера, вође немачких сељака у Банату, који је, по правилу, овакав принудни откуп одобравао. Потом је састављан купопродајни уговор са произвољно одређеном ценом, који је потписивао купац, а уместо продавца је то чинио окружни начелник, Петер Пенц.⁴¹ На сличан начин, окупационе власти доносиле су у Банату и друге одлуке које су имале за циљ протеривање власника са имања која су им додељена аграрном реформом у Краљевини СХС и Краљевини Југославији и предају оваквог земљишта лицима у чијем власништву се оно налазило пре спроведене аграрне реформе. Неке од оваквих одлука је потврдила и Влада Милана Недића, нпр. Уредбом о укидању експропријација извршених на основу Закона о аграрној реформи у погледу некретнина у општинама Јабучка, Глогоњ, Тоба, Мартиница и Лазарево од 1. децембра 1941. године.⁴²

У Бачкој и Барањи, као мађарској окупационој зони, већ у априлу 1941. године започело је протеривање у централну Србију (до јуна 1941. године око 15 000 лица) и интернирање у логоре добровољачких и колонистичких породица које су се након завршетка Првог светског рата, захваљујући аграрној реформи, населиле у овим крајевима (око 11400 лица). На њихову земљу су насељени Мађари из НДХ и Ердеља (око 2900 породица). Грунтовни власници земље који нису протерани постали су закупци на сопственој земљи, а остатак земље, на коју нису насељени Мађари, прешао је у својину мађарске државе.⁴³

Нема сумње да у случајевима попут наведених и у сличним случајевима стицања имовине није требало дозволити реституцију припадницима окупационих снага и њиховим потомцима. Ово управо из разлога што су је ова лица у једном броју случајева стицала стављајући се на страну окупатора, учествујући у његовим јединицама

⁴¹ На основу примене Уредбе земља је одузета од око 3400 власника који су је добили на основу предратне аграрне реформе. Видети: Nikola Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, нав. дело, str. 36.

⁴² Уредба о укидању експропријација извршених на основу Закона о аграрној реформи у погледу некретнина у општинама Јабучка, Глогоњ, Тоба, Мартиница и Лазарево, *Службене новине*, бр. 14/1942. Видети детаљније: Nikola Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, нав. дело, str. 37.

⁴³ Nikola Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, нав. дело, str. 40-45.

и злоупотребљавајући ратне прилике у Југославији. Идентично искључење права на враћање одузете имовине и обештећење требало би да погоди припаднике окупационих снага који су током рата имовину стекли вршећи злочине или било које кривично дело или којима је макар и раније законито стечена имовина послужила у те сврхе, јер би таква имовина и иначе морала да им буде одузета према општим правилима кривичног права.⁴⁴ Међутим, није било основа за забрану реституције припадницима окупационих снага и њиховим потомцима ако је имовина законито и савесно стечена током Другог светског рата (на пример, наслеђивањем), без мана воље и злоупотребе тешких околности претходних власника. Имајући у виду да су ову разлику направиле још револуционарне власти, додатно зачуђује да такву дистинкцију није умео да начини савремени законодавац када је припаднике окупационих снага и њихове потомке лишио могућности да остварују права по основу реституције.

Наиме, у чл. 1. ст. 1. и ст. 2. Закона о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача⁴⁵ прописано је да „сва имовина физичких и правних лица на подручју Југославије, коју су сопственици односно уживаоци морали напустити у току окупације земље, као и имовина која им је противу њихове воље, уз накнаду или без, одузета којим било начином од стране окупатора или његових помагача, из расистичких, верских, националистичких или политичких разлога, било да је напуштена или да је под притиском окупаторских власти прешла у својину трећих лица (члан 2 Одлуке Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије од 21 новембра 1944 године) - враћа се одмах власницима без обзира на евентуална потраживања држаоца имовине против власника у вези са овом имовином“, односно, „ако је имовина уништена, упропашћена, нестала и томе слично - сопственику остаје право тражења накнаде штете од одговорних лица путем грађанске парнице, односно коришћење прописа о накнади ратне штете.“ Непокретности су враћане

⁴⁴ Овакво решење је изричито прихваћено у чл. 7. ст. 2. црногорског Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу у коме се каже да право на повраћај и обештећење „нема ни лице коме је ствар или право одузето на основу правоснажне кривичне пресуде за кривична дјела која по међународним конвенцијама представљају ратни злочин, ако је ствар или право стечено извршењем таквог кривичног дјела“.

⁴⁵ Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача, *Службени лист ДФЛ*, бр. 36/45.

ослобођене свих стварних терета који су евентуално настали од третманка њиховог одузимања власнику, а предаја одузете имовине власнику није могла да буде условљена од стране држаоца претходном исплатом потраживања, чак и ако су му била призната. Ако власник одузете имовине није био у животу или се није појавио, имовина је могла да буде предата на управу његовим блиским сродницима.⁴⁶ Исто тако, правила се разлика да ли је имовина која је предмет одузимања била у функцији вршења кривичних дела или одржавања окупационог апарата, па се каже да „индустријска, трговачка, занатска, посредничка или каква друга предузећа или радње, као и радње слободних професија, уколико нису била од стране власника уступљена окупатору или стављена на расположењу окупатору те су овоме послужила за вођење рата, враћају се сопственику са свим инвентаром и осталим предметима који су његова својина.“⁴⁷

Слично претходним одредбама и њиховим правно-политичким разлозима, чланом 34. Закона о аграрној реформи и колонизацији⁴⁸ прописано је да „све одлуке и мере окупатора и домаћих власти у служби окупатора, донете за време окупације у циљу промена у земљишном поседу или у циљу измене односа између власника и чивчија односно закупаца у корист власника, сматрају се ништавним и непостојећим“.

⁴⁶ Исто, чл. 2. ст. 2. и ст. 5. и чл. 5. ст. 1.

⁴⁷ Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача, нав. дело, чл. 8; Поједина удружења и неки правни писци залагали су се из свих ових разлога за решење према коме временски период на који се односи наш Закон о враћању одузете имовине и обештећењу треба да се започне 18.4.1941. године, а не 9. марта 1945. године, како је то превиђено чланом 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу. Ово стога што је капитулација Краљевине Југославије наступила 18. априла 1941. године, те је већ након тога почело одузимање имовине нашем становништву и то од стране окупационих снага - Јовица Труља, „Од неуспешне ка половиној реституцији у Србији“, у зборнику: *Начела и вриједности правног система - норма и пракса* (приредио Милан Томић), Правни факултет Универзитета у Источно Сарајеву, Источно Сарајево, 2012, стр. 289; Међутим, када се ово питање појавило пред нашим Уставним судом, („да је, уместо датума 9. март 1945. године, од кога се признаје право на враћање односно обештећење, требало узети неки ранији датум“) иницијатива за покретање поступка за оцену уставности и сагласности са потврђеним међународним уговорима одредбе чл. 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу је одбачена, јер је Уставни суд заузео гледиште да „није надлежан за поступање по захтевима за оцену уставности оспорених одредаба Закона из разлога што одређена питања нису уређена, односно нису уређена на начин како то предлажу подносиоци иницијатива, па је одбацио поднете иницијативе у наведеном делу.“ - Решење Уставног суда IУз-429/2011 од 18.04.2013. године.

⁴⁸ Закон о аграрној реформи и колонизацији, *Службени лист ДФЈ*, бр. 64/45 и 16/46, и *Службени лист ФНРЈ*, бр. 24/46, 99/46, 101/47, 105/48, 4/51, 19/51, 42-43/51, 21/56 и 55/57, и *Службени лист СФРЈ*, бр. 10/65. Види: чл. 81. Закона - СЛ ФНРЈ, 52/57-937.

Може се закључити да је имовина стицана злоупотребом учешћа у окупационим снагама или вршењем злочина у том својству већ враћана сопственицима од којих је одузета, те да је јасно због чега ни припадници окупационих снага нити њихови потомци овакву имовину не би изнова могли да потражују по Закону о реституцији. Другим речима, упркос револуционарном заносу и негативном сентименту који је био присутан према припадницима окупационих снага и колаборационистима, послератни законодавац је јасно знао да раздвоји имовину стечену злоупотребом прилика за време окупације или вршењем злочина, од имовине која је стицана на законит начин. Савременом српски законодавац се нажалост, није служио истом логиком.

3. БУДУЋНОСТ КОЈА (НИ)ЈЕ ДОШЛА: СУДСКА ПРОВЕРА ЧЛ. 5. СТ. 3. ТАЧ. 3. ЗАКОНА О ВРАЋАЊУ ОДУЗЕТЕ ИМОВИНЕ И ОБЕШТЕЋЕЊУ

На гласању у Народној скупштини Републике Србије Савез војвођанских Мађара није подржао Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, те је 14.10.2011. године поднео иницијативу Уставном суду за оцену његове уставности и законитости. Истицало се да одредба чија анализа представља предмет истраживања у овом раду подразумева колективну одговорност и кривицу мађарског народа за злочине које су учинили појединци у Другом светском рату и да дискриминише припаднике њихове заједнице који су противно својој вољи постали припадници окупационих снага. Представници Министарства иностраних послова Мађарске стали су тада на исто становиште и истакли да би овако усвојен закон могао да услови вето Мађарске на кандидатуру Србије за чланство у ЕУ.⁴⁹

Међутим, Европска комисија је истакла да је Закон о враћању одузете имовине и обештећењу сагласан са правном регулативом ЕУ и да је неоснована тврдња да се њиме опредељује колективна кривица Мађара за злочине учињене за време Другог светског рата у Србији. Аргумент за овакво схваћење је пронађен у могућности да припадници мађарских окупационих снага и њихови наследници поднесу захтев за реституцију ако претходно у поступку рехабилитације пред српским судовима докажу да не сносе одговорност за злочине учињене у

⁴⁹ Јовица Тркуља, „Од неуспешне ка половичној реституцији у Србији“, нав. дело, стр. 283, фуснота 31.

Војводини за време Другог светског рата.⁵⁰ Изгледа да је такво тумачење Европске комисије прихватио и један од подносилаца иницијативе за оцену уставности и сагласности са потврђеним међународним уговорима одредбе члана 5. став 3. тачка 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, па је одустао од поднете иницијативе. Стога је Уставни суд Решењем IУз-429/2011 од 18.04.2013. године у тачки 4. изреке обуставио поступак за оцену уставности и сагласности са потврђеним међународним уговорима одредбе члана 5. став 3. тачка 3. оспореног Закона, која је била оспорена том иницијативом, на основу одредбе члана 47. став 1. тачка 10. Закона о Уставном суду. У образложењу ове одлуке је наведено: „Једном од иницијатива била је оспорена одредба члана 5. став 3. тачка 3) Закона, од које је иницијатор одустао, јер сматра да је доношењем Закона о рехабилитацији („Службени гласник РС“, број 92/11) престао основ за покретање поступка за оцену уставности наведене одредбе Закона.“⁵¹

Оваква гледишта Европске комисије и подносиоца иницијативе пред Уставним судом су вероватно ишла ка томе да се пронађе потпора у чл. 6. ст. 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу у коме се каже: „Одредбе овог закона примењују се и на имовину која је конфискована после 9. марта 1945. године, под условом да је бивши власник рехабилитован до дана ступања на снагу овог закона, или буде рехабилитован на основу захтева за рехабилитацију“, разуме се, у складу са одредбама Закона о рехабилитацији.⁵² Наведено становиште је по свој прилици, имало у виду и опредељивање лица која се сматрају припадницима окупационих снага, које је дато Законом о рехабилитацији, а о чему ће више речи бити у предстојећим редовима.

Ипак, овакво резонување се показало као погрешно, јер ни чл. 6. ст. 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, по становишту Агенције за реституцију, не представља изузетак од ограничења предвиђеног чл. 5. ст. 3. тач. 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу (о чему ће такође више речи бити у наставку текста). Наиме, Агенција за реституцију је, по свему судећи, стала на становиште да се одредба члана Закона који опредељује рехабилитацију као предуслов за реституцију односи само на онај круг лица која и иначе имају право на враћање одузете имовине и обештећење, а не и на припаднике окупационих снага и њихове потомке. Овде је, имајући

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Решење Уставног суда IУз-429/2011 од 18.04.2013. године.

⁵² Закон о рехабилитацији, *Службени гласник РС*, бр. 92/2011.

у виду један временски тренутак након кога је уследила конфискација као основ за реституцију (9.3.1945), рехабилитација, по мишљењу Агенције за реституцију, заправо предвиђена као додатни услов, а не као „ослобађајућа околност“ за припаднике окупационих снага и њихове потомке којима је право на реституцију свакако искључено.

У прилог овог закључка као додатни аргументи могу послужити тумачење односних одредаба Закона о рехабилитацији и анализа судске праксе.

Сагласно одредбама Закона о рехабилитацији, „правне последице рехабилитације за рехабилитовано лице и за друга лица одређена овим законом“ подразумевају, између осталог, и „мере уклањања и ублажавања последица ништавих, односно непуноважних аката и радњи из става 1. овог члана и обухватају право на враћање конфисковане имовине или имовине одузете по основу прописа из члана 2. став 1. овог закона, односно обештећење за ту имовину; право на обештећење за материјалну и нематеријалну штету (рехабилитационо обештећење).“⁵³ При томе је прецизирано да се враћање имовине или обештећење за конфисковану имовину или имовину одузету у складу са другим прописима које предвиђа Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, за рехабилитована лица врши у складу са Законом о враћању одузете имовине и обештећењу. Право на враћање конфисковане имовине или имовине одузете на основу прописа у Закону о враћању одузете имовине и обештећењу, односно на обештећење, имају рехабилитовано лице, као и наследници рехабилитованог лица, разуме се, опет у складу са Законом о враћању одузете имовине и обештећењу.⁵⁴

Сагласно члану 2. ст. 1. Закона о рехабилитацији, „не могу се рехабилитовати и немају право на враћање имовине одузете на основу прописа из члана 2. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, припадници окупационих снага које су окупирале делове територије Републике Србије током Другог светског рата и припадници квислиншких формација, а који су извршили, односно учествовали у извршењу ратних злочина“. Може се констатовати да Закон о рехабилитацији

⁵³ Закон о рехабилитацији, *Службени гласник РС*, бр. 92/2011, чл. 3. ст. 2. и чл. 20. ст. 1.

⁵⁴ Закон о рехабилитацији, *Службени гласник РС*, бр. 92/2011, чл. 20. ст. 2., чл. 21. ст. 3. и чл. 25; Ракитић истиче да када је реч о одузимању имовине које је имало облик конфискације, као споредне казне уз главну санкцију, заправо се ради о враћању одузете имовине или обештећењу у односу на имовину која је одузимана након 9. марта 1945. године. Душан Ракитић, „Анализа основних елемената општег законског решења реституције у Србији из перспективе праксе Европског суда за људска права“, *Анали Правног факултета у Београду*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, бр. 2/2011, стр. 228.

овом одредбом понавља и потврђује став Закона о враћању одузете имовине и обештећењу о искључењу припадника окупационих снага и њихових потомака из права на реституцију, додуше, нешто сужавајући овај круг лица на оне „који су извршили или учествовали у извршењу ратних злочина“. Под овим лицима, која немају право на рехабилитацију и реституцију, односно под припадницима окупационих снага из чл. 5. ст. 3. тач. 3. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, према чл. 2. ст. 2, 3. и 4. Закона о рехабилитацији сматрају се: „сва лица која су одлуком војног суда или другог органа под контролом Националног комитета ослобођења Југославије од дана ослобођења одређеног места (а то је „дан када су припадници Народноослободилачког покрета почели ефективно да врше власт у одређеном насељеном месту, која се касније није прекидала“) проглашена за ратне злочинце, односно учеснике у ратним злочинима; сва лица која су судови и други органи Демократске Федеративне Југославије и Федеративне Народне Републике Југославије, као и Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача током Другог светског рата прогласили да су ратни злочинци, односно учесници у ратним злочинима.“ Под овим лицима „не сматрају се лица која су до дана ступања на снагу Закона о рехабилитацији рехабилитована, лица која буду рехабилитована по сили закона у складу са овим законом, као и лица за која се у поступку рехабилитације утврди да нису извршила, односно учествовала у извршењу ратних злочина.“

У поступцима реституције свим припадницима немачке народности претходна рехабилитација поставила се као први и незаобилазан предуслов. Међутим, судска пракса је показала да припадници окупационих снага, попут *Waffen SS*, нису могли да рачунају на рехабилитацију. Такође, у судској пракси нема дилеме да без рехабилитације лица није могућа реституција имовине одузете после 9.3.1945. и то независно од правног основа конфискације, тј. да ли је до ње дошло на основу општег правног акта или је изречена као секундарна санкција због извршења кривичног дела током рата.⁵⁵ Од овог правила је

⁵⁵ Пресуда Управног суда у Београду 14 У. 9696/15 од 09.02.2018. године. Судска пракса Управног суда у Београду која је коришћена у овом раду доступна је на вебсајту https://sudskapraksa.sud.rs/sudska-praksa?tip_suda=7; У једном другом случају Управни суд је уважио тужбу и поништио решење Министарства финансија које је одбило жалбу тужиље као неосновану са аргументацијом да решење о рехабилитацији није од утицаја на реституцију, јер није донет акт о подржављењу на основу кога је извршен земљишнокњижни пренос непокретности чија се реституција тражи - Пресуда Управног суда, Одељење у Новом Саду III-7 У. 6540/2017 од 27.09.2018. године.

дефинисан изузетак када је лице чија је имовина конфискована преминуло пре завршетка Другог светског рата, те против њега није било ни могуће водити судски поступак и изрећи осуду да би се захтевала рехабилитација.⁵⁶ Међутим, један посебан случај, који даје за право аргументацији коју је изнео аутор ових редова, а према којој се показало да рехабилитација ипак не представља пут за реституцију имовине припадницима окупационих снага, чак ни у складу са чл. 6. ст. 1. Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, догодио се када је Управни суд у Београду пресудом 12 У 2847/15 од 2.12.2016. године уважио тужбу, поништио решење Министарства финансија – Сектора за имовинско–правне послове и вратио му предмет на поновно одлучивање.

У поступку је утврђено да је „М.А. из З., ранији сопственик имовине чије је враћање захтевано у предметном поступку, наведеном одлуком Војног суда проглашен за ратног злочинца и народног непријатеља, јер је, као члан усташког покрета, од 1941. године, учествовао на свим јавним манифестацијама и усташким приредбама, сарађујући са усташким агентима који су се окупљали у његовој кући, те да је истим давао мишљење о хапшењу домаћих родољуба, због чега је исти стрељан дана 18.11.1944. године, а његова имовина је конфискована.“

„Полазећи од наведеног и одредбе члана 5. став 3. тачка 3) Закона о враћању одузете имовине и обештећењу (“Службени гласник РС”, бр. 72/2011, 108/2013), према којој право на враћање имовине или обештећење нема лице које је било припадник окупационих снага које су деловале на територији Републике Србије, за време Другог светског рата, као ни његови наследници, тужени орган је оценио да је првостепени орган правилно поступио када је ожалбеним решењем одбио захтев тужилаца као неоснован. Ценећи наводе жалбе, поновљене и у тужби којом је покренут овај спор, тужени орган налази да правоснажна одлука о рехабилитацији М.А. не искључује примену цитиране одредбе члана 5. став 3. тачка 3) Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, те да је из тог разлога без утицаја на другачије одлучивање у овој ствари истицање тужилаца да је, услед донетог решења о рехабилитацији М.А., ништава одлука Војног суда Ц.А бр. 344/45 од 13.7.1945. године, као и све њене правне последице.“

„По оцени Управног суда, наведени став туженог органа се не може прихватити као правилан и на закону заснован, будући да је

⁵⁶ Пресуда Управног суда у Београду 15 У. 9851/16 од 03.04 2018. године.

оспорено решење, по налажењу Суда, донето уз погрешну примену материјалног права.“

Након што је указао на чл. 1. ст. 1. тач. 1., чл. 3. ст. 2. и чл. 17. ст. 3. Закона о рехабилитацији и на Решење Вишег суда у Београду Рех. бр. 602/12 од 18.10.2013. године којим се усваја захтев за рехабилитацију покојног М. А., па се утврђује да је одлука III Војног суда С.А бр. 344/45 од 13.7.1945. године, 12 У 2847/15 ништава од тренутка доношења и да су ништаве све њене правне последице. Управни суд је закључио: „Полазећи од цитираних одредаба Закона о рехабилитацији и наведеног решења о рехабилитацији М.А., као ранијег сопственика имовине у односу на коју је поднет захтев за реституцију, Управни суд је оценио да изнети став туженог органа према коме правоснажна одлука о рехабилитацији М.А. не искључује примену цитиране одредбе члана 5. став 3. тачка 3) Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, нема упориште у цитираним одредбама Закона о рехабилитацији. Ово стога што из цитираних одредаба Закона о рехабилитацији произлази да је правна последица решења којим усваја захтев за судску рехабилитацију, ништавост одлука која је била донета против рехабилитованог лица, као и ништавост њених правних последица. Тужени орган ће, стога, у поновном поступку одлучивања своју оцену жалбених навода који се односе на постојање правоснажне одлуке о рехабилитацији ранијег сопственика предметне имовине, донети у складу са наведеним законским одредбама којима је уређено питање правних последица решења о рехабилитацији.“

„Налазећи да је оспореним решењем повређен закон на штету тужилаца, Суд је одлучио као у ставу првом диспозитива пресуде... с тим што су примедбе и правна схватања суда, изнети у овој пресуди, обавезујући за тужени орган у смислу одредбе члана 69. став 2. истог закона (Закона о управним споровима).“

Иако је цитираном пресудом Управног суда назначено да су његова правна схватања обавезујућа за Министарство финансија, директор Агенције за реституцију, у низу изјава које је дао за јавност, заузео је другачије гледиште и прецизирао начин поступања Агенције за реституцију у оваквим и сличним случајевима.

„Алгоритам је јасан: ми утврдимо да су били припадници СС дивизија, које су несумњиво у саставу окупационих снага и одбијемо захтев за враћање имовине“, наводи Секулић за Радио Слободна Европа, али додаје да се, нажалост, ситуација закомпликовала кад је Управни суд Србије 2016. године донео (горе наведену – примедба М.

С.) одлуку да потомци једног припадника хрватског усташког покрета имају право на реституцију јер је он рехабилитован, а пресуда којом је 1944. године осуђен за ратне злочине поништена.

Према Закону о рехабилитацији, наиме, уколико је нека судска одлука поништена, треба да буду поништене и последице те одлуке, што укључује и повраћај или исплату обештећења за конфисковану имовину.

Секулић то оцењује као парадоксално: „Рехабилитацијом се не решава питање да ли је неко био припадник окупационих снага, односно, припадник СС-а јер се та чињеница не може оспорити. Као што се не може оспорити ни постојање законске норме која нама забрањује да им враћамо имовину. Међутим, то је, изгледа, део неке конфузије која је намерно направљена и која доводи до парадокса да смо ми једина земља у Европи која сопственим окупаторима треба да врати имовину и која је једина сопствене окупаторе рехабилитовала“, и додаје да је највише захтева за повраћај имовине стизало из Војводине – Српске Црње, Вршца, Зрењанина, Новог Сада, Панчева, након што су судови неке од њих рехабилитовали.

„Постоје случајеви да су и класичне злочинце рехабилитовали, где имате да пише у образложењу – убио седморо људи, рецимо, за време новосадске рације, са именима жртава - а ми, наши судови, наша држава, их рехабилитујемо.“

Упркос ставу Управног суда о одбијању поништавајућих решења Агенције за реституцију, а одлуке Суда је морало да поштује и министарство финансија, Секулић остаје непоколебљив - иако правног лека нема, што значи да су одлуке Управног суда коначне, он одлучно каже:

„Ја лично, односно, Агенција, нећемо вратити, нећемо донети решење којим се усваја захтев за враћање имовине припадницима окупационих снага – никада.“⁵⁷

Иако је веома проблематичан Секулићев исказани волунтаризам, чак и када је поступање Агенције за реституцију правно обавезујуће на основу одлука Управног суда, чини се да ово није једина арбитражност у његовом и поступању Агенције за реституцију. Истина је да Закон о враћању одузете имовине и обештећењу не допушта припадницима окупационих снага и њиховим потомцима право на реституцију, али је тачно и то да овим законом, чак ни у чл. 3, у коме се опредељује

⁵⁷ Branka Trivić, *Ko vraća imovinu potomcima nacista u Srbiji*, Radio Slobodna Evropa 8.1.2019. године, <https://www.slobodnaevropa.org/a/povratak-imovine-nacisti-srbija/29697276.html>, 1/12/2023.

значење појединих израза, нигде није наведено ко се све има сматрати припадником окупационих снага. Ово прецизирање је учињено тек горе цитираним чл. 2. Закона о рехабилитацији, где се појам припадника окупационих снага, који немају право ни на рехабилитацију, ни на реституцију, недвосмислено везује за лица која су од стране тачно наведених органа проглашена за ратне злочинце, односно учеснике у вршењу ратних злочина. Зато се чини да је погрешно тумачење Страхине Секулића, директора Агенције за реституцију, који је у једној изјави истакао: „Ми се држимо Закона о реституцији и других законских аката који прате ову врсту послова... Е сада, судови имају мало другачији став. Они сматрају да када се неко од њих рехабилитује, треба да им се врати имовина, иако нас директно законска норма обавезује и на разграничење је ли неко био члан Хитлерове војске. Па и ако није починио злочин, а био је члан... Ту је та несагласност. Многи захтеви нису још разматрани, а неки су решени по Закону о реституцији.“⁵⁸ Грешка у оваквом резонувању огледа се у истакнутој чињеници да Закон о рехабилитацији, а не Закон о реституцији дефинише ко се има сматрати припадницима окупационих снага, те да и Агенција за реституцију због целовитости правног поретка Републике Србије и чињенице да су оба закона правни акти једнаке правне снаге има обавезу да поводом реституције припадницима окупационих снага поступа по судским решењима о рехабилитацији. Дакле, не ради се ни о каквој несагласности, већ о допуњујућем дејству оба прописа. Међутим, да Агенција за реституцију не поступа на овакав начин, већ да сопственом методологијом, независно од чл. 2. Закона о рехабилитацији и решењима о рехабилитацији утврђује ко се има сматрати припадником окупационих снага, сведочи и следећа изјава Секулића.

„Закон о реституцији, појашњава наш саговорник, строго забрањује повраћај или исплату надокнаде у случајевима бивших припадника окупаторских снага и њихових сарадника, без обзира на то да ли су починили ратне злочине или не. Говорећи да потомцима рехабилитованих припадника усташког покрета и СС дивизије „Принц Еуген“ имовина неће бити враћена док је он на челу Агенције и док важи постојећи Закон о реституцији, он закључује: „Рехабилитација не значи ништа за реституцију. Она само значи да је један од припадника

⁵⁸ Đoko Kesić, *Podunavske Švabe – Samo Srbija vraća imovinu folksdojčerima*, <https://www.ekspres.net/vesti/samo-srbija-vraca-imovinu-folksdojcerima-7-2-2022>, 1/12/2023.

окупационих снага ослобођен пресуде на основу које је осуђен након Другог светског рата.⁵⁹

Секулић је у још једној изјави сличног типа нагласио да припаднике окупационих снага у Србији нико не може да рехабилитује, а још мање да им враћа одузету имовину, јер судска рехабилитација не подразумева и враћање имовине, те да је Агенција за реституцију у оваквим случајевима донела неколико десетина одлука којима је одбила враћање имовине. Он је истакао и да постоји неколико десетина случајева у којима су рехабилитовани припадници СС дивизије и усташког покрета, упркос постојећој архивској грађи, коју користи и Агенција за реституцију, а из које несумњиво, именом и презименом може да се утврди да ли је једно лице припадало и којим окупационим снагама и да ли је евентуално извршило неки злочин. На констатацију да би Управни суд могао својом пресудом да врати имовину оваквим лицима, Секулић је изјавио: „Мислим да то не би било у реду.“ Ипак, он се оградио и навео да се забрана враћања одузете имовине и права на обештећење не односи на припаднике немачке мањине који нису били припадници окупационих снага и који нису вршили злочине.⁶⁰

Стога, изгледа да су у целом низу случајева, донета судска решења о рехабилитацији за један круг лица без значаја у погледу остваривања њиховог права на враћање одузете имовине или обештећење.⁶¹ Наиме, превиђа се да сходно чл. 2. Закона о рехабилитацији припадници окупационих снага не могу да буду рехабилитовани нити да остваре права по основу реституције. А *contra*rio, лица која су рехабилитована не могу се сматрати припадницима окупационих снага, а онда имају и право на реституцију. Тиме је дошао до изражаја још један правни апсурд. Агенција за реституцију по сопственим критеријумима, а не оним који су утврђени једино словом Закона о реституцији, опредељује ко се третира као припадник окупационих снага, па онда селективно поступа по одредбама Закона о рехабилитацији и на основу њега донетим судским одлукама о рехабилитацији. Другим речима, Агенција за реституцију прихвата рехабилитације као предуслов за

⁵⁹ RTS, *Nema vraćanja imovine potomcima pripadnika okupacionih snaga?*, 2018, <https://m.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/3354379/nema-vracanja-imovine-potomcima-pripadnika-okupacionih-snaga.html>, 1/12/2023.

⁶⁰ Политика, Секулић: Окупаторима нећемо враћати имовину, <https://www.politika.rs/scc/clanak/418853/Sekulic-Okupatorima-necemo-vracati-imovinu> 1/12/2023..

⁶¹ Имајући на уму предмет истраживања у овом раду, овде се не улази у оправданост, па ни у законитост једног броја рехабилитација, већ се оне, када одлуке на основу којих су донете постану правоснажне, сматрају правно-релевантним чињеницама.

реституцију, али само ако се оне односе на лица која она не сматра припадницима окупационих снага, али не прихвата рехабилитације лица које она сматра припадницима окупационих снага, па овој другој категорији лица ускрађује право реституцију.

Из свих наведених разлога, још пре доношења Закона о реституцији исправно се тврдило да поступке денационализације и рехабилитације не треба мешати, нити их условљавати један другим, у смислу да претходно спроведен поступак рехабилитације буде предуслов за враћање одузете имовине и обештећење.⁶² Исто тако, непотребним мешањем историјске и кривичноправне одговорности са једне стране, и њиховим не нужно постојећим имовинскоправним последицама са друге стране, на крају је створен простор за продубљивање старих и стварање нових подела.⁶³ Ипак, са друге стране, иако посредно, изречена аргументација Европске комисије да би успешно спроведена рехабилитација могла бити предуслов за реституцију, сведочи у најмању руку о неопходној корекцији српског законског решења по коме се читавом низу лица, и без утврђивања времена и начина на који су стекли имовину, одузима право на њен повраћај.⁶⁴

4. ЗАКЉУЧАК

Српски Закон о враћању одузете имовине и обештећењу из 2011. године у члану 5. став 3. тачка 3. наводи да „право на враћање имовине или обештећење нема лице које је било припадник окупационих снага које су деловале на територији Републике Србије, за време Другог светског рата, као ни његови наследници“.

Забрана реституције припадницима окупационих снага и њиховим потомцима је идеолошке, а не правне природе и сведочи да у домену права Други светски рат у Републици Србији као да још увек

⁶² Predrag Vasić, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, нав. дело. стр. 19.

⁶³ Стефан Стојков, *Закон о враћању одузете имовине и обештећењу: Часно живети, никоме не наудити и свакоме своје дати*, <https://zakonik.blogspot.com/search?q=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD+%D0%BE+%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%9B%D0%B0%D1%9A%D1%83+%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B5+%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5+%D0%B8+%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%9B%D0%B5%D1%9A%D1%83>, 1/12/2023.

⁶⁴ Антон Бек, некадашњи председник удружења Немаца „Герхард“ из Сомбора, изјавио је да потомци некадашњих подунавских Шваба много теже подносе свалјивање колективне кривице на целу њихову популацију, него што се интересују за враћање одузете имовине и обештећење - Branka Trivić, *Ko vraća imovinu potomcima nacista u Srbiji*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/povratak-imovine-nacisti-srbija/29697276.html>, 1/12/2023.

није завршен, као што ни свеобухватно сагледавање наше прошлости и исправљање историјских неправди, независно од тога на кога се оне односе, није окончано. Не постоји правни аргумент за рефлектовање историјске и кривичноправне одговорности на уживање законито стечених имовинских права.

Оваква ситуација је могла да буде избегнута на два начина. Пре свега, српски законодавац је требало да начини разлику између припадника окупационих снага који су имовину стекли пре окупације или за време окупације на законит начин и без мана воље претходних власника са једне стране, и са друге стране, оних припадника окупационих снага који су злоупотребљавајући ово своје својство или вршењем злочина и других кривичних дела стекли своју имовину.

Када то већ није случај, Агенција за реституцију је пажљивим, а пре свега законитим поступањем, могла да оствари циљ Закона о враћању одузете имовине и обештећењу, који се састоји у исправљању историјских неправди. Она нажалост, арбитрерно поступа по одлукама Управног суда и селективно примењује Закон о рехабилитацији, који представља једини релевантан правни пропис којим се у Републици Србији утврђује која се лица имају сматрати припадницима окупационих снага. Уместо тога, Агенција за реституцију по сопственим критеријумима опредељује лица која сматра припадницима окупационих снага и превиђа допуњујуће међусобно правно дејство Закона о рехабилитацији и Закона о враћању одузете имовине и обештећењу.

ЛИТЕРАТУРА

Ракитић Душан, „Анализа основних елемената општег законског решења реституције у Србији из перспективе праксе Европског суда за људска права“, *Анали Правног факултета у Београду*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, бр. 2/2011, стр. 212-234.

Стојков Стефан, *Закон о враћању одузете имовине и обештећењу: Часно живети, никоме не наудити и свакоме своје дати*, <https://zakonik.blogspot.com/search?q=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD+%D0%BE+%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%9B%D0%B0%D1%9A%D1%83+%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B5+%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5+%D0%B8+%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%9B%D0%B5%D1%9A%D1%83>, 1/12/2023.

Тодоровић Владимир, „Реституција имовине Црквама и верским заједницама у Републици Србији“, у зборнику: *Правни положај цркава и вјерских заједница у Црној Гори данас* (приредио Богољуб Шијаковић), Бона фидес, Никшић, 2009, стр. 214-223.

Тркуља Јовица, „Од несупешне ка половичној реституцији у Србији“, у зборнику: *Начела и вриједности правног система - норма и пракса* (приредио Милан Томић), Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево, 2012, стр. 269-298.

Гаћеша Никола, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*, Matica srpska, Novi Sad, 1984.

Dimitrijević Duško, „Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za restituciju imovine u Srbiji“, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Vol. 63, No. 1, 2011, str. 126-159.

Ђуран Даринка, „Restitucija i denacionalizacija – Nacrt Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju“, *Pravni informator*, br. 9/2011.

Jakovljević Ranko, „Konfiskacija i nacionalizacija kao elementi socijalističkog pravnog poretka“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, Vol. 51, br. 10, 2002, str. 347-356.

Maričić Slobodan, *Folksdojčeri u Jugoslaviji*, Connect & Media Marketing International, Beograd, 1995.

Mirnić Josip, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1974.

Ninković Đurđe, „Denacionalizacija i svojinska zaštita“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 217-233.

Parivodić Milan, „Prikaz Nacrta zakona o denacionalizaciji i građevinskom zemljištu“, *Izazovi evropskih integracija*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, br. 14/2011.

Pavlica Branko, *Jugoslavija i SR Nemačka 1951-1984*, Naš glas, Smederevo, 1989.

Todorović Vladimir, „Eksproprijacije, devastacije, nacionalizacije, restitucije u Srbiji 20-tog veka“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2006, str. 687-710.

Todorović Vladimir, „Osvrt na restitucijsko zakonodavstvo bivših jugoslovenskih republika“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 205-216.

Vasić Predrag, „Povraćaj oduzete crkvene imovine – Sa posebnim osvrtom na imovinu Srpske pravoslavne crkve“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 10/2002, str. 295-308.

Vasić Predrag, „Restitucija kao uslov za povratak Srbije u zajednicu evropskih demokratija“, *Izazovi evropskih integracija*, JP „Službeni glasnik“, Beograd, br. 14/2011.

Vasić Predrag i Todorović Vladimir, „Mala” i “velika” restitucija u Republici Srbiji“, *Pravni život*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, br. 11/2009. str. 767-788.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

Закон о аграрној реформи и колонизацији, *Службени лист ДФЈ*, бр. 64/45 и 16/46, и *Службени лист ФНРЈ*, бр. 24/46, 99/46, 101/47, 105/48, 4/51, 19/51, 42-43/51, 21/56 и 55/57, и *Службени лист СФРЈ*, бр. 10/65. Види: чл. 81. Закона - СЛ ФНРЈ, 52/57-937.

Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014, 88/2015 - Одлука УС РС, 95/2018 и 153/2020.

Закон о денационализацији Републике Македоније, *Службени весник Републике Македоније*, бр. 43/2000 од 30. маја. 2000. године.

Закон о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше Југословенске војске, који неће да се врате у отаџбину, припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство, као и лицима одбеглим после ослобођења, *Службени лист ДФЈ*, бр. 64/45, и *Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/46.

Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу, *Сл. лист РЦГ*, бр. 21/04 од 31.03.2004, 49/07 од 10.08.2007, 60/07 од 09.10.2007, и *Сл. Лист Црне Горе*, бр. 12/07 од 14.12.2007.

Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача, *Службени лист ДФЈ*, бр. 36/45.

Закон о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији над имовином отсутних лица, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 63/46, 74/46 и 105/46.

Закон о рехабилитацији, *Службени гласник РС*, бр. 92/2011.

Одлука о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, *Службени лист ДФЈ*, бр. 2/45.

Пресуда Управног суда 14 У. 9696/15 од 09.02.2018. године.

Пресуда Управног суда у Београду 12 У 2847/15 од 2.12.2016. године.

Пресуда Управног суда у Београду 15 У. 9851/16 од 03.04 2018. године.

Пресуда Управног суда, Одељење у Новом Саду III-7 У. 6540/2017 од 27.09.2018. године.

Решење Уставног суда IУз-429/2011 од 18.04.2013. године.

Уредба о делимичном укидању мера извршених на основу Закона о аграрној реформи, *Службене новине*, бр. 82/1941.

Уредба о укидању експропријација извршених на основу Закона о аграрној реформи у погледу некретнина у општинама Јабучка, Глогоњ, Тоба, Мартиница и Лазарево, *Службене новине*, бр. 14/1942.

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

Zakon o denacionalizaciji Slovenije, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 27/1991, br. 56/1992, 13/1993, 31/1993, 24/1995, 23/1997, 65/1998, 76/1998.

Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine, *Narodne novine*, br. 92/96, 92/99(ispr.), 80/02 i 81/02(ispr.), Odluka USRH, br. U-I-673/1996 i dr. u *Narodne novine*, br. 39/99, 42/99(ispr.), 43/00, 131/00, 27/01, 34/01(ispr.), 65/01 i 118/01.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

RTS, *Nema vraćanja imovine potomcima pripadnika okupacionih snaga?*, 2018, <https://m.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/3354379/nema-vracanja-imovine-potomcima-pripadnika-okupacionih-snaga.html>, 1/12/2023.

Појмовник реституције, <https://www.restitucija.gov.rs/pojmovnik-restitucije.php> 1/12/2023.

Kesić Đoko, *Podunavske Švabe – Samo Srbija vraća imovinu folksdojčerima*, <https://www.ekspres.net/vesti/samo-srbija-vraca-imovinu-folksdojcerima-7-2-2022> 1/12/2023.

Trivić Branka, *Ko vraća imovinu potomcima nacista u Srbiji*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/povratak-imovine-nacisti-srbija/29697276.html> 1/12/2023.

Trivić Branka, *Potomci folksdojčera ne traže imovinu u Srbiji*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/folksdojceri-vojvodina-vracanje-imovine/28850894.html> 1/12/2023.

Политика, *Секулић: Окупаторима нећемо враћати имовину*, <https://www.politika.rs/scc/clanak/418853/Sekulic-Okupatorima-necemo-vracati-imovinu> 1/12/2023.

Miloš Stanković

A CASE OF LIMITATION OF THE RIGHT TO RESTITUTION IN MODERN SERBIAN LAW: THE SECOND WORLD WAR THAT NEVER ENDED

Resume

In 2011, the Republic of Serbia passed the Law on Restitution. The subject of research in this paper is a historical-legal, comparative-legal, normative and analysis of the application in Serbian judicial practice of Article 5, paragraph 3, point 3 of this Law, which stipulates that “the right to return property or compensation does not exist to a person who was a member of the occupation forces that operated on the territory of the Republic of Serbia during the Second World War, as well as his successors”. In this sense, the rights to the return of confiscated property and compensation for members of the German, and to a lesser extent, the Hungarian nationality, are emphasised. The aim of the analysis is to try to determine whether such a restriction is justified and whether it contributes to the intention of the legislator when enacting the Serbian Law on Restitution, which implies the correction of historical injustices and the fair compensation of persons who, after the Second World War, were deprived of their property without their wishes and without (fair) compensation.

In this sense, in the first part of the paper, historical and legal circumstances are investigated, i.e. the demographic structure of the German minority in Yugoslavia, estimates of the amount of property they owned and which was taken from them is made, as well as their attitude towards the Serbian population before and during the Second World War and the fate of the Germans in these areas after the end of the hostilities. In addition, the author stresses to a number of the most important post-war Yugoslav regulations, thanks to which the Volksdeutsche people were deprived of their property and according to which they were deprived of Yugoslav citizenship.

In the second part of the paper, the provision of Art. 5 par. 3 point 3 of the Law on Restitution is analyzed, so a legal argumentation is presented about its inconsistency with basic legal-civilizational achievements and comparative-legal solutions. It is apostrophized that the legislator failed to make a distinction between members of the occupation forces against two

relevant criteria: the moment when they acquired property and the way in which they acquired property that would be the subject of restitution.

In the third part of the paper, the judicial practice of the Constitutional Court of Serbia and the Administrative Court, as well as practice of the Restitution Agency is investigated and the Law on Rehabilitation is analyzed. Based on this, it is indicated who is considered to be a member of the occupation forces and it is concluded that in this sense, contrary to the point of view of the Restitution Agency, it is necessary to rely on the Law on Rehabilitation and judicial practice.

The author concludes that the prohibition of restitution to members of the occupation forces and their descendants is of an ideological and not a legal nature and that there is no legal argument for reflecting historical and criminal responsibility for the enjoyment of legally acquired property rights. Unfortunately, even the Restitution Agency does not contribute with its practice to alleviating this problem, because it selectively acts on the decisions of the Administrative Court, as it selectively applies the Law on Rehabilitation.

Keywords: Law on Restitution, restitution, Restitution Agency, members of the occupation forces, Volksdeutsche people, rehabilitation, Law on Rehabilitation.